

Lisa WOLVERTON, *Cosmas of Prague. Narrative, Classicism, Politics*, The Catholic University Press, Washington D. C. 2015

307 s., ISBN 9-780813-13-226910

Historiků působících v anglicky mluvících zemích, kteří by věnovali svou pozornost českým dějinám, je jen minimum. Ještě méně je pak těch, kteří by se zaměřovali na starší, přemyslovskou etapu. Lisa Wolverton je výjimkou. Její zajímavá kniha *Hastening toward Prague* (2001), v níž propojila znalost českého bádání s pohledem z vnějšku, předložila anglicky mluvícímu publiku strukturálně orientovaný pohled na české dějiny 11. a 12. století a také je seznámila s výsledky novějšího českého bádání. Na tuto práci navázala překladem *Kosmovy kroniky* do angličtiny, jenž naznačoval, kam se její pozornost obrátí v dalším kroku: k monografii o kronice samotné.

Každá badatelská generace se pokoušela ke Kosmově kronice najít svou vlastní cestu. Pro rané české dějiny je jediným uceleným narativem, jenž nabízí jejich vypsání (či spíše vytváření) od mytických počátků až po autorovu současnost. Ať již budeme Kosmu využívat jakkoli, platí, že podstatným způsobem ovlivnil veškerou kronikářskou produkci v českých zemích ve středověku, neboť následující autoři na něj většinou navazovali, případně z Kosmova textu ve velké míře těžili. Zároveň není možno pominout ani to, že se do novější doby dochovalo celých 15 rukopisů Kosmova díla,¹ což je na text podobného typu velmi slušný výsledek.

V posledním půlstoletí ovlivnil obraz Kosmovy kroniky zejména Dušan Třeštík, který ji prohlásil za důležitý doklad českého politického myšlení a zároveň její publikum hledal mezi světskými elitami 12. století. Byť současné bádání mnohé jeho dílčí závěry revidovalo a zpřesnilo (např. Martin Wihoda), případně věnovalo výraznější pozornost výstavbě Kosmova narativu (Petr Kopal), základní představy zformulované Dušanem Třeštíkem² určují mediivistický diskurs dodnes. To se rozhodla změnit právě Lisa Wolverton, která se ve své knize postavila k Třeštíkovým představám (a obecně k české historiografii) ostře kriticky už v úvodu, když upozornila, že komparativní rozměr Třeštíkovy díla a jeho snaha číst Kosmu primárně skrze politický rámec naprosto zastínila a vytlačily analýzu vlastního textu. Autorka ostatně považuje za obecnější problém, že byla výstavbě kroniky věnována tak omezená pozornost, což vedlo ke zkratkovitým úvahám o tom, koho měl či neměl Kosmas v oblibě.

Kosmovo dílo je sice v českém kontextu výjimečné, avšak navazuje na starší tradici místní analistiky a také obecně středověké historiografie a klasické literatury. Lisa Wolverton nepočítá s tím, že by měl pro české dějiny autor k dispozici

1) Započítávám zde i rukopisy zničené v důsledku válečných událostí moderní doby.

2) Kosmova kronika jako legitimizační státně-dynastický text.

nějaký ucelený text české provenience. Tvůrčím způsobem Kosmas nakládá zejména s dílem Reginona z Prümü. Autorka se zde shoduje se starším bádáním, které tento vztah odhalilo, a ukazuje Reginona spíše jako literární vzor než jako zdroj informací. Na příběhu velkomoravského knížete Svatopluka dokládá, nakolik byl Kosmas odkázán v určitých pasážích na dedukci, jež následně určila přiřazení data k události. Je přitom zřejmé, že Kosmas pracoval selektivně a ztvárnil pouze ty bohemikální zprávy, které zapadaly do jeho konceptu. Psal, jak se autorka domnívá, pro vzdělaný klérus, avšak připouští spolu s Dušanem Třeštíkem zprostředkovanou recepci kroniky na knížecím dvoře, tedy i mezi částí světských elit.

Rámec před-porozumění, který si autorka volí, je rovněž politický, avšak rovinu popisu konkrétních událostí chápe spíše jako prostor k prezentaci moralistně-politických názorů. Jinými slovy: kroniku chápe jako traktát o podstatě politiky, jejím fungování i ideálu, a nikoli jako dílo oslavující konkrétní osoby a prosazující dynastické cíle. Podobně jako jiní současní autoři se i Wolverton staví kriticky k představě Dušana Třeštíka, že by snad Kosmas za každou cenu chápal knížecí moc jako pozitivní výdobytek. Naopak její rozbor plně přesvědčuje o tom, že vznik státu považuje Kosmas za konec zlatého věku, ideální epochy míru a prosperity i společného vlastnictví, spojený s násilím, lakotou a svárivostí, jak o tom svědčí jím vybrané paralely k příběhu žab volících si za knížete hada, k nimž autorka přidává podobnou bajku o holubech a jestřabovi. Mocným je v kronice přisouzena role nelítostných predátorů, jimž jako archetyp může posloužit Boleslav I.: vedení analogií mezi zvířecím světem se pak projevuje i ve zvolených přirovnáních. Autorka zároveň důsledně hledá paralely mezi Libušinou promluvou o podstatě knížecí moci a následným líčením konkrétních událostí v pozdějších staletích, jež nahlíží jako důsledek dávného rozhodnutí Čechů. Kosmas, jak píše Wolverton, sice nároky Přemyslovců nijak nezpochybňuje, avšak jejich vládu chápe jako utlačovatelskou. Přesto vidí v Kosmově díle prostor pro dobré vládcy, jež si měl kronikář volit čistě pragmaticky z hlediska zájmu pražského biskupství. Jsou však pro něj výjimečným zjevem.

Jako další nabízí Wolverton sondu do Kosmova vnímání žen. Tvrdí, že politika se stává v Kosmově kronice výrazně maskulinní, a to v negativním slova smyslu: je spojena s tvrdostí, krutostí, násilím a strachem. Jako rozhodující moment autorka v kronice vnímá dívčí válku. Ta je podle ní spojena spíše s motivem akulturace než s bájnou antickou historií Amazonek, neboť jejím výsledkem není smrt, ale manželství. Právě manželství je nahlédnuto jako institut, jehož prostřednictvím jsou ženy podrobeny mužům, a tím zároveň vyloučeny z politiky. Ženy se v důsledku toho stávají prvními obětmi oné „mužské“ politiky. Jakýmsi *praefiguratio* těchto poměrů je pak sňatek samotné Libuše.

Na jiných místech se Kosmas nezdráhá využít hlas ženy, aby prezentoval své vlastní představy a názory na správné fungování světa. Autorka tady upozorňuje na motiv vdovy, která přichází žádat Sptyihněva II. o spravedlivé rozsouzení, zrovna když on odjíždí na vojenské tažení, stejně jako na promluvy Svatavy a Wirpirk. Ty mu slouží primárně jako odrazový můstek při budování paralel mezi domácí válkou a rodinným konfliktem, jež v této době ostatně splyvaly v jedno. Ženy zde nechávají vystupovat v roli smiřovatelek. Jejich úlohu klade do protikladu k několika

příběhům silných, aktivních žen. Ovšem je otázkou, zda právem – v příbězích anonymní vdovy, Svatavy i Wirpirk, se sice v textu zdůrazňuje role přesvědčivé řeči, a nikoli rázného činu, avšak přesto lze hovořit o aktivním postoji k osudu vlastnímu i k osudu země. Je tedy otázka, zda je mezi těmito promluvy a činy abatyše-soupeřky Spytihněvovy nutno hledat nějaký podstatný rozdíl.

Wolverton následně ukazuje, že femininně chápe Kosmas i církve a její představitel. Církev míru zde má tvořit opozitum proti světu brutálního násilí světské politiky. Z tohoto konceptu vypadá Jaromír, který je podle Kosmy biskupem až příliš mužným, neboť se nezříká ani fyzického násilí. Ačkoli Kosmova církev těží z knížecí ochrany, Kosmas pokládá podle autorky za samozřejmost, že je nezávislou institucí, do jejíhož běžného chodu kníže nezasahuje.

Následně se autorka obrací k několika fenoménům, které podle ní určují Kosmovu představu o soudobé politice, a analyzuje je podrobněji. Je to na prvním místě chamtivost, jež podněcuje Kosmu k úvahám nad vztahem morálky a peněz, případně obecně hmotného bohatství. Autorka soudí, že je Kosmas vnímal jako žíravinu, jež narušuje sociální i právní vazby a bourá správné společenské hierarchie.

Problematické mocenských konfliktů u Kosmy jsou pak věnovány další dvě podkapitoly. Autorka jednak polemizuje s představou, že Vršovci jsou hlavními a jedinými arcilotry kroniky. Souhlasí sice s tím, že v Kosmově díle hrají povětšinou negativní úlohu, avšak jsou jenom jedněmi z mnoha, jimž kronikář věnuje svou pozornost. Jejich negativní role navíc není dána *per se*, ale souvisí s tím, jak se v konkrétním momentě zapojují do dění v zemi: zda zůstávají loajální, nebo zda zrazují. Proti nim staví hrstku kladných hrdinů, kteří však obvykle tragicky podléhají. Kosmas jejich prostřednictvím demonstruje svůj negativní postoj k mocenským bojům obecně. Konflikty, tradičně se projevující jako boje mezi pretendenty trůnu, Kosmas ostatně chápe jako „války horší než občanské“. V této souvislosti autorka upozorňuje zejména na líčení rozpadu Polska ve třicátých letech 11. století, jež chápe jako důsledek podobného vnitřního nesváru. Právě v tomto postoji spatřuje autorka právem důvod kronikářových nelásek i příchylností: Kosmovi nejde o legitimitu nebo vztah pretendentů k Říši, jeho uvažování se pohybuje v trojúhelníku vymezeném lakotou, neloajalitou a bratrskou nesvorností.

I když Wolverton po stránce obsahové považuje kroniku za jakýsi politický traktát, snaží se zároveň najít odpověď na otázku, proč si Kosmas zvolil zrovna formát tzv. národní kroniky. Autorka v této souvislosti upozorňuje, že jde o termín velmi špatně definovatelný, a poukazuje rovněž na to, že by bylo chybou hledat v kronice klíč, s jehož pomocí snadno pronikneme k identitě tehdejšího obyvatelstva českých zemí. Na otázku důvodu volby žánru však nakonec neodpovídá. Poukazuje na to, že tradičně se za základ identity považovala společná historie, avšak jí se zdá, že jejím tvůrcem byl v tomto případě až Kosmas, který ji zpracoval na základě parciálních narativů. Konstruování Čechů v kronice tak podle autorky úzce souvisí s jeho pojetím politiky a světa vůbec. I když uznává, že Kosmas tematizuje i jiné prvky identifikace (jazyk, původ, náboženství, zvyky, historická paměť, právo), tím klíčovým je podle Wolverton země ve spojení s národem. Před příchodem praotce a jeho druhů je země liduprázdná, po jejich příchodu zajišťují již její přirozené hranice integrity

společenství. Naopak elitám a dynastii Kosmas takovou roli nepřisuzuje: praotec není nijak propojen s Krokem, podobně ani u Přemyslových nástupců se nehovoří o jejich vzájemných příbuzenských vazbách.

Zacílení na zemi a lid se podle Wolverton projevuje i tím, že se v prvních kapitolách kroniky takřka nepotkáme s nikým jiným. Děje se tak rovněž za situace, kdy by Kosmas měl mít k ruce písemné svědectví. Tato teze nicméně má své limity: např. Lučané reprezentují jiné etnikum, jež je však rovněž spojeno s touž zemí. Autorka konflikt s nimi paradoxně nevykládá jako dobovačný střet, ale jako modelový příklad boje s vnějším ohrožením, kdy se barbarské hordy střetávají s hrstkou mírumilovných, bojujících za spravedlivou věc. Ten zároveň slouží i jako vhodný prostředek, jak rozlišit „nás“ a „je“ a posílit vnitřní integritu ohroženého společenství. Podobně ambivalentní postavení zaujímá v Kosmově příběhu Morava. Na straně jedné se jistě nevejde do onoho prstence hor obkrouženého prostoru, na straně druhé ji obývají také Češi.

V Kosmově textu se pochopitelně objevují i četné další skupiny, ať už definované etnicky (Poláci, Němci) nebo nábožensky (židé). Zdálo by se, že je Kosmův postoj vůči nim jednoznačně negativní, avšak tak snadné to není, ukazuje autorka. Jistě, Kosmas kvituje s povděkem vyhnání Němců Spytihněvem II. a oslavuje knížete, který se zasadil o první kruciátu. Jeho postoje však vyplývají z odporu k překračování hranic, kdy mu „ti druzí“ narušují narativ: Kosmas tedy nevystupuje v zásadě proti všem německým kandidátům na biskupství, někdy jim dokonce jejich přeshraniční původ přičítá ku prospěchu; rovněž v případě židů tvoří primární problém násilné konverze a odpadnutí, tedy opakované překračování hranic a následné nejistoty.

Již bylo zmíněno, že podle Wolverton je pro Kosmu klíčový lid a země, stejně jako odpor k vnitřním konfliktům, které zemi oslabují. Avšak autorka zároveň upozorňuje na cennou historiku o Jaromírově volbě, která se s tímto druhým schématem rozchází. Zde Kojata podněcuje k neposlušnosti vůči knížeti, přesto kronikář jeho snahy kvituje. Důvodem je, že i panovník mohl jednat v rozporu se zájmy země, a pak bylo zapotřebí, aby proti němu někdo odvážný vystoupil. Právě tento typ odvahy, soudí Kosmas, je klíčový, pokud mají Čechové fungovat jako politické společenství, jako lid jedné země.

Wolverton se sice ostře vymezuje proti starší české historiografické tradici, avšak je jí za mnohé zavázána a v mnohém na ni také navazuje. Již Dušan Třeštík a s ním i celá řada badatelů ostatně poukazovala na to, že se v charakteristikách panovníků odráží soudobý ideál vládce a akcentovala moralistní rovinu Kosmova díla. Pravdou ovšem je, že nikdo nezašel až tak daleko, aby prohlásil uvedenou rovinu Kosmova textu za hlavní a následně tohoto východiska využil jako základu pro další analýzy. Stejně tak je sympatická autorčina dle mého názoru úspěšná snaha rozbít pokusy o výklad textu na rovině sympatií a antipatií k jednotlivým osobám, jejich vztahům a případným konfliktům. Její způsob čtení Kosmy totiž umožňuje chápat, proč lze o Vršovcích někdy mluvit jako o zlosynech, jindy jako o obětech, případně objasňuje, proč mohl Kosmovy antipatie vyvolávat jak Jaromír, tak Vratislav.

Kniha není prosta nedostatků a rozporů. Např. k datování Kristiánovy legendy se autorka vyjadřuje různě na různých místech: někdy ji jednoznačně přijímá jako

autentický text, jinde nabízí možnost, že vznikla i ve 14. století. Dále autorka pomíjí mnohé novější texty, které jsou Kosmově kronice věnovány: marně bychom hledali např. práce Martina Wihody, také Petr Kopal napsal více než *Kosmovy dábly*, o kronikářově Kosmově vztahu ke klášterům pojednal Josef Šrámek. U některých textů to lze pochopit, neboť se zcela nepotkávají s autorským záměrem Lisy Wolverton, u jiných to již lze považovat za chybu. Také názor, že Kosmovi byl solí v očích vzájemný konflikt a nesvornost, nikoli konkrétní osobnost, by autorka našla v literatuře poslední doby, kterou sice bezpochyby zná, avšak necituje. Konečně působí až zaujatě a s ohledem na výše uvedené snad i nepatřičně snaha za každou cenu upozornit na to, v čem se české bádání – podle autorky – mylilo.

Ne všechna řešení Lisy Wolverton přesvědčují: to je případ Lučanů, na jehož rozporuplnost sama poukazuje. Onen střet jistě není Kosmou líčen jako dobováčnický podnik Čechů a bezpochyby platí, že v něm lze identifikovat topoi. Autorka na ně upozornila, nicméně po mém soudu také jednoznačně ukazuje, že se podle Kosmy Češi identifikovali i ve vztahu ke knížeti a dynastii, nejenom k zemi. Můžeme se dohadovat nad tím, jakou tento faktor hrál v Kosmově době a jaký byl vztah mezi Kosmovými představami a soudobým povědomím domácích elit, případně většiny obyvatelstva, ale bylo by chybou vidět Kosmu jako zeď mezi námi a tehdejší společností s jejími představami. Jistě, Kosmas a jeho dílo nejsou žádným primitivním odrazem a Kosmas sám měl bezpochyby ambice ovlivnit své okolí, ale své dílo nepsal v úplném vzduchoprázdnu. Na jiné problémy jsem upozornil již výše v textu, přidat také lze, že v druhé polovině knihy velký prostor zabírá samotný Kosmův text a jeho shrnutí, prostor pro analýzu se však výrazně zmenšuje.

Přes uvedené výtky považuji knihu Lisy Wolverton za zajímavý, podnětný, čtivý a pravděpodobně vlivný pokus koncepčně nově uchopit klíčový text českých středověkých dějin. Podobně jako její přechozí kniha ovlivní badatele anglosaského světa podstatně více než texty českých autorů.

DAVID KALHOUS

Bez hranic. Umění v Krušnohoří mezi gotikou a renesancí, edd.
Jan KLÍPA – Michaela OTTOVÁ, Národní galerie v Praze, Praha 2015

787 s., ISBN 978-80-7035-583-1

Pozoruhodným fenoménem české uměleckohistorické medievistiky posledních desetiletí je komplexní studium uměleckého fondu regionálních oblastí.¹

1) Zůstaneme-li na území Čech, pak v polovině šedesátých let tematizovala výstava s katalogem oblast umělecké tvorby v jižních Čechách: *Jihočeská pozdní gotika 1450–1530*, ed. Jaromír HOMOLKA, Hluboká nad Vltavou 1965; v polovině devadesátých let následovala výstava a soupisově koncipovaný katalog západočeské gotiky: *Gotika v západních Čechách (1230–1530)* I–III, ed. Jiří FAJT, Praha 1995–1996; na teritorium pošumavské jihozápadní oblasti, jež v této geografické části zůstávalo